

"Bilhassa hayat-ı insaniye tabakasına çıkan hayat, aklın nuruyla âlemleri gezmiş olur. Âlem-i cismanîde tasarruf ettiği gibi, âlem-i ruhanîde gezer, âlem-i misâle seyahat eder." cümlelerini nasıl anlamalıyız?

"Ve keza, hayatı olmayan bir cisim, en büyük bir dağ da olsa tektir, yetimdir, mekânından başka birşeyle münasebeti yoktur. Lâkin balarısı gibi küçük bir cisim, hayata mazhar olduğu zaman, bütün kâinatla münasebettar olur ve herşeyle alışveriş yapar. Hattâ diyebilir ki, kâinat benim mülkümdür, benim yerimdir. Kâinatın her tarafına gider, havassıyla tasarruf eder, bütün eşya ile kesb-i muarefe eder. Bilhassa hayat-ı insaniye tabakasına çıkan hayat, aklın nuruyla âlemleri gezmiş olur. Âlem-i cismanîde tasarruf ettiği gibi, âlem-i ruhanîde gezer, âlem-i misâle seyahat eder. Kendisi o âlemleri ziyarete gittiği gibi, o âlemler de, onun ruhunun aynasında temessül etmekle iade-i ziyaret etmiş gibi olurlar. Hattâ insan, "Âlem, Allah'ın fazlıyla benim için halk olunmuştur" diyebilir."

"Hayat-ı insaniye, herbirisi çok tabakalara şâmil olarak, hayat-ı maddiye, hayat-ı ruhaniye, hayat-ı mâneviye, hayat-ı cismânîye gibi nevilere ayrılır, inbisat eder. Demek ziya, renk ve cisimlerin görünmesine sebep olduğu gibi, hayat da, mevcudatın kâşifi ve sebeb-i zuhurudur."(1)

İnsanın yaşam dairesi ve istifade alanı; varlık, hayat, ruh, şuur, insaniyet ve İslamiyet şeklinde merhalelerden oluşuyor. İnsana ait bu alan ve daireler, bir bina gibidir, temeli varlıktır, onun bir üst katı hayat, onun bir üst katı ruh, onun bir üst katı şuur, onun bir üst katı insaniyet, onun bir üst katıda İslam'dır. Bu katlar ve daireler, yukarıya yani İslamiyet'e doğru yükseldikçe, genişleyip istifade alanları ziyadeleşiyor. Tabi bu terakki ve gelişmede; insanın irade ve azminin büyük bir payı vardır. Allah belki potansiyel olarak her insanı bu genişlikte donatmış olabilir, yalnız potansiyelin çalışma ve uygulanma zembereği, insanın iradesi ve tercihidir.

İnsan bu potansiyeli harekete geçirecek iradeyi kullanmaz ise, potansiyel çekirdek halinde kalıp ağaç olamaz. Ağaç olamayınca da istifade daireleri cılız ve basit kalır. Bu sebeple her insanda potansiyel olarak bulunan bu kabiliyetler, tatbik ve terakki noktasında aynı değildirler.

Mesela; aklını ilim ve amel ile olgunlaştıran bir alimin, şuur ve akıl dairesinden istifade noktasında cahil ve ilkel bir vaziyette kalan ami bir adamla seviyesi bir olmaz. Bu misali diğer dairelere de tatbik edebiliriz.

Demek saymış olduğumuz her bir daire, bir çekirdek olarak insan mahiyetinde kader eli ile ekilmiştir, biz bu ekilmiş tohumlara irademizle gelişme ve hareket komutunu

vermez isek, o daireler basit ve ilkel bir çekirdek olarak tefessüh ederek gider. Bir insan çekirdek konumunda olan insaniyet dairesini, tam anlamı ile inkişaf ettirip ağaç şekline sokmuşken, diğer insan bunu yapamamış ya da az yapmış ise insaniyet noktasından aralarında ciddi farklar oluşur. Bu noktadan piyasada insan görünümünde; ama hakikatte insan manasına layık olmayan çok mahluklar dolaşıyor. İnsaniyet dairesini ağaç yapıp hakiki insan olmak; ancak Allah'a kulluk etmek iledir.

(1) bk. [İşârâtü'l-İ'câz, Bakara Sûresi, Âyet: 28 Tefsiri.](#)